

pytań, na które książka w pełni nie odpowiada. Oto dla przykładu niektóre z nich:

a) Jakie miejsce zajmowały i jaką rolę odgrywały związki między kapitałem niemieckim i amerykańskim w całokształcie powiązań kapitału amerykańskiego z zagranicą? Analogiczne pytania można postawić odnośnie do strony niemieckiej. Odpowiedź na nie jest o tyle ważna, że autor podkreśla przede wszystkim momenty łączące Niemcy ze Stanami Zjednoczonymi, a mało uwagi poświęca przeciwnościom.

b) Czy w tajnych rozmowach między Niemcami a innymi państwami moment antyradziecki odgrywał równie zasadniczą rolę jak w negocjacjach niemiecko-amerykańskich?

c) Skoro tendencje antyradzieckie były tak istotne w tajnych rozmowach niemiecko-amerykańskich — a wiadomo, że była to postawa całego obozu imperialistycznego, to dlaczego otaczano je tak ścisłą tajemnicą? Czy zadecydowały o tym w sposób istotny szczegółowe cele i problemy w nich poruszane, czy też jakieś inne czynniki, jak relacje międzynarodowe partnerów lub ich wewnętrzne problemy polityczne?

Żałować też należy, że autor ograniczył się do omówienia zagadnienia tylko w kontekście Rewolucji Październikowej i nie pokazał pełnej roli tych rozmów m. in. w odniesieniu do stosunków między Stanami Zjednoczonymi a aliantami. Niewykluczone, że uwzględnienie wskazanych spraw potwierdziłoby słuszność wywodów autora.

Trzeba także wspomnieć, że rozdział IV dotyczący konferencji pokojowej jest w swej zasadniczej części przedrukiem jednego z rozdziałów wzmiankowanej już pracy Woslenskiego o polityce amerykańskiej wobec Niemiec⁴, wprowadzonym tutaj po retuszach stylistycznych i nieznacznych uzupełnieniach. Wśród drobnych mankamentów znajduje się lapsus dotyczący — jak wynika z tekstu — Górnego Śląska, który autor określa mianem „Północnego” (*Sewiernaja Sileszja*, s. 182), choć dalej występuje poprawny termin.

Podsumowując te uwagi należy podkreślić, że M. S. Woslenski zbadał ciekawą i ważną dla zrozumienia wielu wydarzeń problem, dając w monografii sumienne jego opracowanie. Istnieje nadal potrzeba badania tych spraw — niektóre racje przemawiające za tym starano się zasygnalizować wyżej — przy czym trzeba dodać, że w wypadku ich podjęcia, ustalenia Woslenskiego będą bardzo pomocne i do czasu uzyskania dostępu do nie opublikowanych materiałów źródłowych, które mogą rzucić wiele nowego światła, właściwie niezbędne. Mimo iż autor nie zakładał sobie chyba tego celu, jego praca jest jeszcze jednym potwierdzeniem słuszności poglądów o propagandowym charakterze tzw. 14 punktów Wilsona, gdyż tajne związki niemiecko-amerykańskie były właśnie zaprzeczeniem I punktu tej deklaracji, głoszącego program jawnych porozumień i jawnej dyplomacji.

Krzysztof Jankowiak

WILLI BÜCHNER-UHDER: *Les droits de l'Homme du système socialiste en République Démocratique Allemande. Le droit de participation à la gestion de l'Etat, de l'économie et de la culture en R. D. A. pour tous les citoyens*. Berlin 1968, 62 ss.

Dr W. Büchner-Uhder jest od wielu lat dziekanem Wydziału Prawa na Uniwersytecie Marcina Luthra w Halle-Wittenberg, jednym z najwybitniejszych specjalistów w zakresie prawa publicznego w NRD. Od dłuższego czasu zajmuje się bada-

⁴ Zob. przypis 1, ss. 104—136.

niem praw i obowiązków obywatelskich w obu państwach niemieckich. Jest członkiem Komitetu Ochrony Praw Człowieka, jaki został utworzony w NRD. Z jego m. in. inicjatywy i pod jego przewodnictwem odbyła się w 1965 r. w Lipsku konferencja naukowa poświęcona prawom i obowiązkom obywateli NRD¹. W Instytucie, którym kieruje W. Büchner-Uhder powstała znana książka E. Poppe o prawie do wykształcenia w NRD². Niniejsze, syntetyczne opracowanie praw obywatelskich w NRD jest przeznaczone głównie dla czytelnika zagranicznego. Zostało ono przygotowane na podstawie konstytucji NRD z 7 X 1949 r. i wywodzącego się z niej ustawodawstwa zwykłego. Obecnie, jak wiemy obowiązuje w NRD nowa konstytucja uchwalona w drodze referendum w dniu 6 IV 1968 r.³ Fakt ten jednak nie niweczy znaczenia i aktualności książki W. Büchner-Uhdera, gdyż wykaz podstawowych praw obywatelskich w nowej konstytucji NRD nie odbiega zbytnio od katalogu tych praw ukształtowanych przez ustawodawstwo wcześniejsze.

Omawiana tu książka daje ogólną charakterystykę podstawowych praw obywateli w NRD, traktując je jako przejaw suwerenności ludu. Podkreśla ścisłą zależność między liczbą i zestawem praw podstawowych a ustrojem danego państwa. W NRD są to prawa sytuujące obywateli wobec państwa i wobec całego ustroju społecznego i politycznego kraju, który znajduje się w końcowym etapie budowy socjalizmu. W ustroju tym umacnia się jedność moralno-polityczna społeczeństwa zajmująca stopniowo miejsce dawnego podziału społeczeństwa na klasy i warstwy antagonistyczne. Państwo nie jest przeciwstawne ludowi, obywatele nie przeciwstawiają się państwu, lecz w coraz wyższym stopniu identyfikują się z nim. Taki charakter państwa i społeczeństwa NRD decyduje o naturze praw podstawowych służących obywatelom. Nie są to prawa przeciw państwu. Przeciwnie, ich celem jest zapewnienie obywatelom maksymalnego udziału w kierowaniu państwem, gospodarką i kulturą. W ten sposób podstawowe prawa obywateli NRD mają przeciwstawny charakter w stosunku do tego samego rodzaju praw obywateli NRF. Tam nie dają one obywatelom efektywnych możliwości wpływania na państwo i gospodarkę. Ale nawet i one — pisze W. Büchner-Uhder (s. 10) — stanowią niebezpieczeństwo dla rządzących w NRF kół monopolistycznych i militarystycznych; dlatego też uchwalono tam ustawy stanu wyjątkowego, faktycznie znoszące podstawowe prawa obywateli. Ustawy te wprowadzają bowiem ograniczenie i zniesienie wolności prasy i sumienia, wolności poruszania się i wolności zgromadzeń. Przewidziany w ustawach stan wyjątkowy pozwala rządowi NRF wprowadzić zakaz działania partii i innych organizacji, dokonać wywłaszczeń, więzić obywateli bez przestrzegania zasad postępowania karnego. Równocześnie rząd może znieść autonomię poszczególnych krajów, posyłając tam swoich upelnomocnionych komisarzy, a policja, straż graniczna i wojsko mogą być użyte przeciwko ludności NRF. Istotnym niebezpieczeństwem dla demokracji jest możliwość proklamowania przez rząd, praktycznie w dowolnej sytuacji, stanu wyjątkowego w kraju. Odmienności i przeciwstawność ustroju obu państw niemieckich powodują, że i podstawowe prawa obywatelskie w tych państwach są odmienne i sobie przeciwstawne. W NRD — państwie socjalistycznym — podstawowe prawa obywateli są chronione i stymulowane przez państwo. W NRF — państwie burżuazyjnym — są to prawa przeciwko państwu i dlatego ono je ogranicza i znosi, jeżeli tylko wymaga tego interes klasy panującej. Niemniej, nawet w NRF prawa są ważnym instrumentem w rękach

¹ Materiały tej Konferencji zostały opublikowane pt. *Demokratie und Grundrechte*. Berlin 1967, Staatsverlag der DDR.

² *Mensch und Bildung in der DDR*. Berlin 1965, Staatsverlag der DDR.

³ Polski tekst tej konstytucji został wydany przez Staatsverlag der DDR w 1968 r. pt. *Konstytucja Niemieckiej Republiki Demokratycznej*, 61 ss. Niestety, język polski tego przekładu nie jest poprawny.

klasy robotniczej i mas ludowych w ich walce o demokrację, pokój i lepsze warunki życia i pracy.

Ogół podstawowych praw służy w NRD wszystkim obywatelom. Są oni całkowicie równi wobec prawa niezależnie od płci, narodowości, rasy, wyznania, czy wieku. Są to głównie prawa o charakterze ekonomicznym, np. prawo do pracy i związane z nim prawo do wypoczynku i pomocy społecznej. Są to też prawa o charakterze kulturalnym i ideologicznym, np. prawo do bezpłatnego wykształcenia, a także polityczne, np. prawo zrzeszania się, zgromadzeń, wolność słowa i prasy itp.

W sposób najbardziej pełny wyrażają jednak socjalistyczny charakter NRD prawa podstawowe konstytuujące udział obywateli w życiu publicznym. Jak widać z bogatych i dobrze dobranych informacji o stanie faktycznym, są one w NRD w pełni realizowane. Do praw podstawowych tej kategorii należą przede wszystkim prawa wyborcze do państwowych ciał przedstawicielskich, a także biernie prawo wyborcze. Prawa te, procedurę i efektywność ich stosowania, autor przedstawia nader szeroko. Następnie mowa jest o prawach obywateli do udziału w pracy stałych komisji ciał przedstawicielskich i powoływanych przy nich grup roboczych. Ważne znaczenie ma prawo do udziału w organach Inspekcji Robotniczo-Chłopskiej, a także prawo do szerokiego udziału w wymiarze sprawiedliwości czy to w charakterze ławników ludowych, czy to członków sądów polubownych, czy też członków komisji dla rozstrzygania sporów ze stosunku pracy. Duże znaczenie ma także prawo do występowania ze skargami i wnioskami do wszystkich organów i organizacji państwowych i to zarówno w sprawach osobistych, jak i w interesie publicznym.

W. Büchner-Uhder wielkie znaczenie przypisuje prawom obywateli NRD do udziału w zarządzaniu gospodarką narodową. Idzie mu przy tym nie o realizację tych praw za pośrednictwem ogólnych organów przedstawicielskich państwa, ale o szczególne prawa załóg do udziału w zarządzaniu ich zakładami pracy. Prawa te, to udział przedstawicielstwa załogi w podejmowaniu decyzji w sprawach niektórych stron działalności przedsiębiorstwa, udział w indywidualnym i kolektywnym współzawodnictwie pracy oraz udział w stałych komisjach organizacji związkowych dla spraw produkcji. Podobne znaczenie w spółdzielczości (w NRD całe rolnictwo jest skolektywizowane) ma samorząd spółdzielczy. Szczególną i powszechną formą udziału rolników w zarządzaniu rolnictwem są rady rolnicze, będące organami państwowymi, w których jednak szeroko są reprezentowani demokratycznie wybierani pracownicy rolnictwa. Przy radach rolniczych działają różnego rodzaju komitety i grupy robocze.

W. Büchner-Uhder podkreśla na zakończenie, że podstawowe prawa obywateli NRD, ustanowione i realizowane wcześniej od odpowiednich aktów międzynarodowych, w pełni wcielają w życie postanowienia Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka, uchwalonych w 1966 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Postanowienia tych paktów są w NRD realizowane w takim stopniu, jak w rzadko którym kraju.

Dalsze umocnienie i rozwinięcie podstawowych praw obywateli NRD przyniosła nowa konstytucja z 6 IV 1968 r. Jej art. 19, ust. 1 i 2 stwierdza, że NRD gwarantuje wszystkim obywatelom wykonywanie ich praw i współudział w kierowaniu rozwojem społecznym. Zapewnia ona socjalistyczną praworządność i poszanowanie prawa. Poszanowanie oraz ochrona godności i wolności osobistej jest w NRD obowiązkiem wszystkich organów państwowych, wszystkich sił społecznych i każdego obywatela. Zaś art. 21 konstytucji stanowi, że każdy obywatel NRD ma prawo do wszechstronnego współkształtowania w szerokiej mierze życia politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturalnego wspólnoty socjalistycznej i państwa socjalistycznego. Obowiązuje zasada „Współpracuj, współplanuj, współrządź”.

Konstytucja z 6 IV 1968 r. wzbogaca katalog podstawowych praw obywateli NRD o niektóre nowe prawa, np. art. 37 stanowi, że każdy obywatel NRD ma prawo do mieszkania dla siebie i swojej rodziny odpowiednio do możliwości gospodarczych i warunków miejscowych. Zaś art. 40 stwierdza, że obywatele NRD narodowości lużyckiej mają prawo pielęgnowania swej mowy ojczystej i swojej kultury, a korzystanie z tego prawa jest popierane przez państwo.

Książka W. Büchner-Uhdera posiada wysokie walory naukowe, informacyjne i polityczne. Istotne znaczenie ma aneks, na który składają się fragmenty ustaw i innych aktów prawotwórczych, rozwijających poszczególne podstawowe prawa obywateli w NRD. W Polsce, niestety, nie opracowano dotąd analogicznej publikacji. Należałoby tę zaległość możliwie szybko nadrobić.

Adam Łopatka

Die westdeutschen Parteien 1945—1965. Ein Handbuch. Herausgegeben vom Deutschen Institut für Zeitgeschichte, Berlin. Dietz Verlag Berlin 1966, 584 ss.

Recenzowana praca ma częściowo wypełnić lukę, jaka istnieje dotąd w literaturze naukowej NRD w odniesieniu do monografii, w których przedstawiono by skład socjalny, budowę organizacyjną, programy i rozwój zachodnioniemieckich partii politycznych. Jest ona pomyślana jako przyczynek do badań, które prowadzi się w NRD nad obecnymi stosunkami w NRF. Podręcznik omawia wszystkie partie, które w mniejszym lub większym stopniu wpłynęły i wpływają na rozwój polityczny w Niemieckiej Republice Federalnej, również te, które już dzisiaj nie istnieją, ale w określonym czasie odgrywały jakąś rolę.

W przedmowie do opracowania Stefan Doernberg pisze:

„Podręcznik nie rości sobie pretensji do dokładnego omówienia zachodnioniemieckich partii. Jako pierwsza publikacja tego rodzaju może jedynie przedstawić najważniejsze etapy w rozwoju partii i dać informacje o ich charakterze, ich politycznym celu i strukturze organizacyjnej. Wprowadzenia do poszczególnych partii mają przede wszystkim charakter informacyjny. Nie mogą pretendować do dokładnej analizy każdej partii, jej funkcji w walce politycznej i jej rozwoju” (s. 7).

Praca ma więc z założenia charakter informatora i w tym zakresie spełnia swe zadanie.

Opracowanie składa się z przedmowy, wstępu, siedemnastu rozdziałów omawiających poszczególne partie, załącznika, który zawiera wykaz dotychczasowych zachodnioniemieckich i krajowych rządów oraz skorowidza nazwisk. Kolejność rozdziałów oparta jest na układzie alfabetycznym, uzależnionym od nazw przedstawianych partii.

Nasuują się zastrzeżenia co do objętości, jaką autorzy poświęcają poszczególnym ugrupowaniom. Na przykład Partię Bawarską omawia się na 15 stronach Niemiecką Partię Rzeszy na 19, Niemiecki Związek na 20, a Partię Narodowodemokratyczną (NPD) zaledwie na dziesięciu stronach. Wydaje się, że stosunkowo mało miejsca przeznaczają się w pracy na scharakteryzowanie samych partii, porównanie ich programów, regulaminów, uchwał, co nie pozwala na dokładniejszą charakterystykę partii. Trudno wyjaśnić, czym kierował się zespół autorski, podając wykaz składu federalnych i krajowych rządów, bez podania wyników wyborów do *Bundestagu* i *Landtagów*. Aneks taki pokazałby, jakie wpływy posiadają poszczególne partie.

Pewne zastrzeżenia budzi także wstęp pracy. Rozpoczyna się on od bardzo krótkiej charakterystyki partii burżuazyjnych. Twierdzi się tutaj m. in., „że w okre-